

**Збірник затверджено ВАК України як наукове фахове видання,
в якому можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень**

Редакційна колегія

Ю.С. Шемшученко, доктор юридичних наук, академік НАН України (голова редколегії);
І.О. Кресіна, доктор політичних наук (головний редактор); **О.М. Костенко**, доктор юридичних наук (заступник головного редактора); **В.Б. Авер'янов**, доктор юридичних наук; **В.І. Акуленко**, доктор юридичних наук; **В.Д. Бабкін**, доктор юридичних наук; **В.П. Горбатенко**, доктор політичних наук; **В.Н. Денисов**, доктор юридичних наук; **В.С. Журавський**, доктор юридичних наук; **Зайчук О.В.**, доктор юридичних наук; **А.А. Коваленко**, доктор політичних наук; **Н.Р. Малишева**, доктор юридичних наук; **В.П. Нагребельний**, кандидат юридичних наук; **І.Г. Оніщенко**, доктор політичних наук; **Н.М. Оніщенко**, доктор юридичних наук; **М.В. Оніщук**, кандидат юридичних наук; **Н.М. Пархоменко**, кандидат юридичних наук; **В.І. Семчик**, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАН України; **В.Ф. Сіренко**, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАН України; **О.В. Скрипнюк**, доктор юридичних наук; **І.Б. Усенко**, кандидат юридичних наук; **Н.М. Хуторян**, доктор юридичних наук; **В.В. Цветков**, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАН України; **Я.М. Шевченко**, доктор юридичних наук; **Л.Є. Шкляр**, доктор політичних наук.

Д 36 Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки.
Випуск 36. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2007. – 664 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та історії держави і права, державного управління, адміністративного, конституційного, міжнародного, цивільного і підприємницького, аграрного та екологічного права, кримінології, кримінального і кримінально-процесуального права. Значна увага приділяється проблемам сучасної політичної науки.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів і студентів, усіх, хто прагне отримати правові та політичні знання теоретичного і прикладного характеру.

Адреса редакції

01601, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4, к. 211
Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України
тел. 279-73-96, факс 278-54-74

АГРАРНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

Н. Р. КОБЕЦЬКА

ВЗАЄМОДІЯ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ ІНТЕРЕСІВ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Категорія інтересу розглядається багатьма науками і відображає відповідні сторони цього поняття залежно від сфери його застосування. З точки зору психології інтерес розглядається як відношення особи до предмета, як до чогось для неї цінного, привабливого. Інтерес передбачає спрямованість особи на усвідомлення мети діяльності і цим самим сприяє її активності, ознайомленню з новими фактами¹. В юридичній науці до категорії інтересу також звертаються неодноразово. З точки зору сучасної теорії права однією з проявів цінності права є його соціальна цінність, яка полягає у тому, що воно, втілюючи загальну, групову чи індивідуальну волю (інтерес) учасників суспільних відносин, сприяє розвитку тих відносин, в яких зацікавлені як окремі індивіди, так і суспільство в цілому². Екологічне право, як галузь права і законодавства, об'єктивно виникло як засіб реалізації зацікавленості окремої людини та всього суспільства у збереженні природних основ свого існування. Ціннісне призначення екологічного права, що відображає поєднання та втілення у ньому різного роду інтересів, визначає та зумовлює сучасні його цілі й тенденції розвитку. При цьому, в нинішніх умовах зміни ціннісних орієнтирів державної політики України, в теорії та практиці еколого-правового регулювання намітилися та реалізуються нові тенденції у розробці правових пріоритетів, форм, механізмів, способів і конкретних приписів регулювання відносин з урахуванням та поєднанням різного роду та характеру інтересів учасників еколого-правових відносин.

Аналіз категорії «інтереси», «законні інтереси», а останнім часом співвідношення публічних та приватних інтересів та відображення їх у системі права, здійснюється як на рівні загальної теорії права, так і на рівні галузевих наук, зокрема конституційного, цивільного та господарського права³. У теорії екологічного права до аналізу екологічного інтересу зверталися В.І. Андрейцев⁴, М.М. Брінчук⁵, В.В. Петров⁶, В.К. Попов⁷, М.В. Краснова⁸. Детально категорія

© КОБЕЦЬКА Надія Романівна – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри Прикарпатського юридичного інституту ЛьвівДУВС

публічного екологічного інтересу та його правового регулювання розроблена у докторській дисертації М.І. Васильєвої⁹.

Представлена наукова стаття передбачає загальний аналіз змісту, проявів, форм реалізації і закріплення різного роду інтересів, які дістають відображення в еколого-правових відносинах, їх врахування та взаємопоєднання у процесі правотворчої та правозастосовчої діяльності.

Інтерес тісно пов'язаний з категоріями «потреба» та «суб'єктивне право». Потреба (у психології) розуміється як стан індивіда, що створюється необхідністю, яку він відчуває в об'єктах, що є обов'язкові для його існування і розвитку¹⁰. Як зазначається в літературі, потреба тільки тоді породжує інтерес, коли її задоволення ускладнюється через будь-які суб'єктивні фактори. Безперешкодне задоволення потреби не породжує інтересу¹¹. На ранніх етапах розвитку людства екологічні потреби нормального існування у чистому навколишньому природному середовищі, які є життєво важливими і забезпечують життєдіяльність людини, були безпосередніми і задовольнялися безперешкодно у процесі використання природних благ та співіснування людини з природою. Сьогодні людське суспільство перетворилось у могутню силу, що суттєво впливає своєю господарською діяльністю на кругообіг речовин у природі, глобальна екосистема трансформувалась у глобальну соціоекосистему, що, з одного боку, спричинило зростання екологічних потреб, а з іншого – ускладнило можливості їх безпосередньої реалізації. Неможливість безперешкодно задовольнити свої екологічні потреби породжує виникнення екологічних інтересів. Виходячи з таких міркувань, неможливо погодитись із визначенням екологічних інтересів, що дається В.В. Петровим, як об'єктивно існуючих потреб у чистому, здоровому, продуктивному навколишньому природному середовищі, що забезпечує біологічний режим життя¹².

Більш точним є визначення поняття «екологічний інтерес», представлено в наукових роботах В.К. Попова, на думку якого екологічний інтерес – це об'єктивно існує, особливого роду ставлення соціальних суб'єктів до екологічних потреб та інших умов життя, що забезпечують їм нормальну життєдіяльність та екологічну рівновагу в навколишньому природному середовищі¹³. Аналогічного підходу до розуміння інтересу дотримується Г.В. Анісімова. Вона, у свою чергу, робить висновок, що суб'єктивне екологічне право виступає юридичною формою реалізації екологічних інтересів громадян¹⁴. Інтерес виступає ціннісною, цільовою і змістовною передумовою будь-якого суб'єктивного права. Надання інтересу форми суб'єктивного права є класичним прийомом законодавчого процесу щодо регулювання правового статусу особи. Саме так, після 1991 р., у зв'язку з корінними змінами у соціально-політичному житті українського суспільства, в екологічному законодавстві відбулося закріплення права на безпечне навколишнє природне середовище та ряду пов'язаних з ним екологічних прав громадян, а в останні роки здійснено ряд конкретних правотворчих, правозастосовчих та правоохоронних заходів, спрямованих на забезпечення їх реалізації. Закріплення основних екологічних прав як конституційних Конституцією України 1996 р. визначило зміст і спрямованість діяльності держави в екологічній галузі, перенесло пріоритети, змістило «центр ваги» екологічної політики. Конституційне закріплення права на безпечне довкілля означало вивід екологічних інтересів, що становлять і визначають його зміст, на найвищий рівень правової охорони. При цьому, надання інтересу форми суб'єктивного права забезпечує формально-юридичну визначеність способів його реалізації та захисту.

Інтереси, у тому числі в екологічному праві, можуть розрізнятися за різними критеріями, зокрема, за характером їх носіїв та спрямованістю інтереси поділяють на публічні і приватні.

Особлива форма і зміст публічного (суспільного) екологічного інтересу детально розроблена М.І Васильєвою. На її думку, публічні екологічні інтереси – це інтереси всього суспільства, що складаються з інтересів соціальних груп і окремих громадян, у підтриманні якості навколишнього природного середовища, що забезпечує життя, здоров'я людини і її майбутніх поколінь, у справедливому розподілі благ, одержаних від використання природних ресурсів, що становлять основу діяльності населення країни, збалансовані з потребами економічного росту, опосередковані правом, охороняються і гарантуються державою¹⁵. При цьому, саме цей публічний інтерес має формувати цілі, принципи і вибір засобів правового регулювання відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища. Виходячи з нього, має формуватися побудова системи економічних, екологічних, політичних, ідеологічних та правових пріоритетів. На конкретно-юридичному рівні регулювання реалізація, закріплення цього публічного екологічного інтересу відбувається через встановлення системи екологічних вимог, заборон, нормативів, природоохоронних обмежень, звернених до господарюючих суб'єктів та суб'єктів природокористування. Однак, сутність та відображення публічного екологічного інтересу в сучасних умовах якісно відрізняється від класичних обмежень та заборон, спрямованих на забезпечення охорони природи, які тією чи іншою мірою проявлялися в екологічному законодавстві протягом усього часу його існування. Втілення вимог публічного екологічного інтересу передбачає зміну насамперед ідеологічних підходів, уявлень та теоретичних концепцій до розуміння публічного та приватного, співвідношення публічного і державного, необхідності врахування приватних екологічних і не екологічних інтересів окремих суб'єктів.

Визнання пріоритету публічного екологічного інтересу не означає, як вважають окремі науковці, заперечення відсутності в громадян самостійного інтересу та визнання екологічним тільки публічного інтересу¹⁶. Навпаки, особливе значення має поєднання та врахування приватних екологічних інтересів та співвідношення їх з публічним. Певною мірою публічний інтерес встановлює межі для реалізації приватного інтересу, однак не заперечує його і не повинен конкурувати з ним. У кінцевому рахунку інтереси окремих громадян, їх груп (приватні інтереси) у забезпеченні належного стану навколишнього природного середовища збігаються з публічним екологічним інтересом. Такий збіг публічних (суспільних) та приватних екологічних інтересів можна спостерігати у відносинах участі громадськості у прийнятті рішень, пов'язаних із впливом на довкілля. У законодавчих актах, що регулюють питання участі громадськості у процесі охорони довкілля, визначається поняття «зацікавлена громадськість». При цьому, в основоположному міжнародно-правовому документі з цих питань – Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища (1998 р.)¹⁷ поняття «зацікавлена громадськість» визначається як громадськість, на яку справляє або може справити вплив процес прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища, або яка має зацікавленість у цьому процесі (ст. 2 Конвенції). Як зазначено в цій самій статті, для цілей даного визначення недержавні організації, які сприяють охороні навколишнього середовища та відповіда-

ють вимогам національного законодавства, вважаються такими, що мають зацікавленість. Одночасно, розроблене в Україні відповідно до вимог Конвенції Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля¹⁸ визначає поняття зацікавленої громадськості лише як громадськості, на яку впливає реалізація рішень з питань, що справляють чи можуть справити негативний вплив на стан довкілля (п.1.2.) Таке визначення значно звужує практичні можливості громадськості втручатися у процес прийняття екологічно значимих рішень, оскільки змушує в кожному конкретному випадку доводити свою зацікавленість. Саме в подібних випадках природоохоронні організації є виразниками суспільного екологічного інтересу і виступають на його захист, що слід передбачити законодавчо.

При аналізі інтересів в екологічному праві не слід забувати, що окремі громадяни, виступаючи суб'єктами різного характеру екологічних відносин, втілюють у них не лише власне екологічні, природоохоронні інтереси, а й економічні, природноресурсні, естетичні, рекреаційні та інші інтереси. Зокрема, якщо розглянути відносини щодо використання природних ресурсів, то в них наявна суперечність, а можливо, більш точноше, подвійність інтересів, яка проявляється в різних аспектах відносин природокористування: між потребами господарської експлуатації, використання природних ресурсів як сировинної бази економіки і необхідності збереження та раціонального використання природних ресурсів (природноресурсовий (публічний чи приватний) та екологічний (публічний чи приватний) інтерес); між корпоративними господарськими інтересами природно-добувних компаній у максимальній експлуатації природних благ та суспільними інтересами населення відповідної території у збереженні нормальних умов свого існування (приватний економічний та суспільний екологічний інтерес), а також не так яскраво виражена подвійність в інтересах окремо взятого природокористувача, який, з одного боку, напряму зацікавлений в експлуатації природного об'єкта, вилученні з нього корисних властивостей та отриманні прибутків, а з іншого – все ж таки (принаймні має бути) зацікавлений у збереженні природного об'єкта, його властивостей.

У сучасних умовах з урахуванням викладеної вище подвійності інтересів, які просто не можливо ігнорувати, заперечувати чи враховувати односторонньо, в системі правових механізмів екологічного права та способів регулювання поряд з традиційними адміністративно-правовими, імперативними методами мають діставати відображення цивільно-правові, певною мірою диспозитивні методи регулювання. Вони можуть якнайповніше врахувати різнопланові інтереси суб'єктів. Так, регулювання відносин природокористування, яке традиційно здійснюється у правовому режимі користування та ліцензійному порядку, і базується лише на встановлених ліцензійних можливостях та обмеженнях дій суб'єктів, та не передбачає власної зацікавленості користувача у збереженні природного об'єкта, сьогодні доповнюється новими формами регулювання. Це, зокрема, запровадження права приватної власності на окремі види природних об'єктів і відповідно їх експлуатація на іншому правовому режимі та виходячи з інших принципів. В останні роки у законодавстві передбачене та набуває конкретного регулювання право приватної власності на ліси, об'єкти тваринного світу тощо. Заснований на повноваженнях і зацікавленості власників, диспозитивний метод регулювання позитивно впливає на відношення суб'єктів до належних їм об'єктів власності – природних об'єктів – забезпечивши тим самим бережливе

ставлення до них, почуття відповідальності за їх стан. Новим у розглядуваному нами плані є встановлення договірної порядку використання природних ресурсів. При цьому, договори на використання природних ресурсів за своїм характером і змістом відрізняються від власне цивільних договорів, однак сутнісне їх призначення, без сумніву, базується на цивільно-правових та приватних засадах.

Отже, в сучасних еколого-правових відносинах представлені та взаємодіють різного характеру інтереси, які необхідно виявляти, аналізувати та забезпечувати за допомогою правових регуляторів під час правотворчої діяльності держави. Оптимальне їх поєднання досить часто визначається конкретною ситуацією, що склалася, та потребує належного обґрунтованого вирішення у процесі правозастосування, адже навіть поняття пріоритетності в багатьох випадках ситуативне. Наукове, теоретичне дослідження змісту та форм регулювання інтересів, що дістають виявлення в екологічному праві, необхідне для формування єдиних, системних підходів до їх закріплення, охорони, забезпечення адекватного відображення реально існуючих суспільних відносин, досягнення розумного компромісу у сфері використання й охорони довкілля.

1. Психологія. Словарь / Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М., 1990. – С. 147. 2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. – Харків, 2001. – С. 227. 3. Малько А.В. Законные интересы советских граждан: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – Саратов, 1985; Екимов А.И. Проблемы интереса в социалистическом праве: Автореф. дисс.... докт. юрид. наук. – Л., 1985; Селіванов В. Розмежування і взаємодія публічного і приватного права в системі права України // Право України. – 1996. – № 12; Рабінович П.М. Приватне і публічне у природному праві та законодавстві // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 3; Бірюков І. Інтерес і суб'єктивне цивільне право // Право України. – 2004. – № 8; Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. Монографія. – К., 2003; Крупчан О. Реалізація прав свобод громадян: Публічні і приватні аспекти // Приватне право і підприємництво. – 2003. – Вип. 3. 4. Андрейцев В.І. Конституційне право громадян на екологічну безпеку: контрольна-наглядова гарантія // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2002. – Вип. 45–48. 5. Бринчук М.М. Право на благоприятную окружающую среду в контексте устойчивого развития // В кн. Права человека как фактор стратегии устойчивого развития / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – М., 2000. 6. Петров В.В. Экология и право. – М., 1981. 7. Попов В.К. К вопросу о правовых формах реализации экологических интересов. Материалы научно-практической конференции. – М., 1991. 8. Краснова М.В. Правове регулювання екологічного інформування: порівняльно-правовий аналіз // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2002. – Вип. 45–48. 9. Васильєва М.И. Публичные интересы в экологическом праве: теория и практика правового регулирования. Дисс... докт. юрид. наук. – М., 2003. 10. Психологія. Словарь / Под ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского. – М., 1990. – С. 287. 11. Кикнадзе Д.А. Потребности, поведение, воспитание. – М., 1967. – С. 61. 12. Петров В.В. Цит. праця. – С. 213. 13. Попов В.К. Цит. праця. – С. 421. 14. Анісімова Г.В. Здійснення громадянами екологічних прав: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / НЮА України. – Харків, 1996. – С. 14. 15. Васильєва М.И. Публичные экологические интересы: проблемы теории // Экологическое право. – 2004. – № 4. – С.12–13. 16. Мисник Г.А., Мисник Н.Н. Публичные и ча-

стные интересы в экологическом праве // Экологическое право. – 2006. – № 2. – С. 30. 17. Конвенция о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды (Орхус, 25 июня 1998 г.) // Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. – 2-е вид., доп. – Львів, 2002. – С. 101–118. 18. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 18 грудня 2003 р. № 168 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 36. – Ст. 357.